

Unkarin kruunu ja rajantakaiset vähemmistöt

Heino Nyysönen

Vanhoiden geopolitiikkojen näkökulmasta keskiaikainen Unkari muodosti lähes ideaalin valtion. Muodoltaan se oli lähes pyöreä, ja Karpaattien vuoristo suojausi sitä hevosenkengän muodossa. Kaukana olivat sellaiset hankalat kokonaisuudet kuten Norja tai Chile. Pääsy merellekin oli tarjolla, kun nykyisin itsenäinen Kroatia kuului Unkariin.

Vielä ennen ensimmäistä maailmansotaa Unkari ulottui etelässä ”etelämaana” (*Délvidék*) Sava-jokea pitkin Belgradin porteille saakka. Myös ”ylämaa” (*Felvidék*) eli nykyinen Slovakia kuului senkin vanhaan Unkariin. Itävallan suunnalla ”luonnolliset rajat” kulkivat kappaleen matkaa Leitha ja Morava-joessa. Idässä oltiin syvällä nykyisessä Romaniassa.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen tilanne muuttui olennaisesti. Itävalta-Unkarin kaksoismonarkia romahti, ja vuoden 1920 Trianonin rauhan jälkeen hevosenkengä jäi uusien rajojen ulkopuolelle. Suurista joista enää Tonava pohjoisessa ja Drava etelässä määrittivät Unkarin maantieteellistä tilaa. Idässä uusi raja kulki pitkin tasankoa ja jätti useita kaupunkeja sekä tärkeän rautatielinjan romanialaisille. Samalla noin kolme miljoonaa unkarilaista päätyi uusiin valtioihin (vuosien 1920-1989 välisestä tilanteesta katso myös Katalin Miklóssyn artikkeli).

Unkarin uudet rajat olivat toisin sanoen huomattavasti aikaisempaa keuhommat. Trianonin rauhassa tehdyt ratkaisut vaikuttivat sittemmin Unkarin politiikkaan ja niillä on edelleen merkitystä itäises-

sä Keski-Euroopassa. Artikkelin tarkoituksena onkin tarkastella Unkarin rajakysymyksiä sekä historiallisesta että ajankohtaisesta näkökulmasta.

Paitsi Tšekkoslovakialle ja Romanianle Unkari menetti alueita myös Itävallalle ja uudelle Etelä-Slaavien kuningaskunnalle. Laajimmillaan romanialaisten vaatimukset olivat ulottuneet Tisza-joelle, jossa oli kulkenut myös Unkarin vuoden 1919 neuvostotasavallan ja romanialaisten rintalinja. Maailmansodan loputtua tšekit ja romanialaiset olivat jatkaneet etenemistään kohti historiallisen Unkarin ydinalueita ja saaneet vastaansa maan uuden puna-armeijan. Unkarin neuvostotasavalta kukistui kesällä 1919, mutta myöskään uudet vallanpitäjät eivät kyenneet estämään vanhan kuningaskunnan pilkkomista.

Artikkelissa Unkarin rajoja tutkitaan näkökulmasta, jossa rajantakaisten vähemmistöjen asema korostuu. Keskustelulla on ajankohtainen ulottuvuutensa, sillä vuonna 2001 säädetyllä lailla Unkari päätti maksaa erilaisia avustuksia naapurimaiden unkarilaisvähemmistöille (HA). Etuudet oli mahdollista saada passia muistuttavalla ”unkarilaisuustodistuksella”, jonka kanteen oli painettu vanha Unkarin kruunun kuva. Poliittisen symboliikan tasolla kruunu, rajat, kansalaisuus- ja vähemmistöasiat liittyvät yhteen ajatuksena unkarilaisesta kansakunnasta, joka ei ole sama asia kuin Unkarin valtion nykyiset rajat.

Poliittisen kulttuurin ja historiallisen taustan jälkeen käsittelen Unkarin naapurimaiden kanssa 1990-luvulla tekemiä rajasopimuksia. Sen jälkeen tarkastelen erikseen edellä mainittua nk. státus-lakia sekä Unkarin kansakuntakäsitteen erityispiirteitä. Vaikka Unkarin poliittiset johtajat saattoivat

lakia laatiessaan vedota vähemmistöjen ongelmalliseen kohteluun naapurimaissa, he eivät ottaneet riittävästi huomioon kysymyksen symbolisia ja historiapolitiittisia ulottuvuuksia. Myös konsultointi naapurimaiden kanssa jäi lakia valmisteltaessa ole-mattomaksi.

Toistaiseksi arviot vaihtelevat siitä, missä määrin kysymyksessä oli naapureiden varpaille astuva nationalistinen kyynärpäätaktiikka. Voidaan myös tyytyä epäilemään, että kyseessä oli vain unkarilaisen politiikan ja diplomatian taidon puute. Kansallisia tunteita herättävässä kysymyksessä se ilmeni sekä sokeutena että kyvyttömyytenä ajatella tilannetta muista näkökulmista. Kyse ei välttämättä ole joko-tai -kysymyksestä, vaan erilaisten autonomia-ajatusten kariuduttua unkarilaiset poliitikot olivat vuosituhanen vaihteessa valmiita ottamaan radikaalimpia askeleita.

Kruunu ja poliittinen kulttuuri

Symbolisella tasolla vanha Unkari ja Unkarin valtio ovat kulminoituneet Unkarin kuninkaan kruunuun. Poliittisen vallan on katsottu olleen sillä, joka on pitänyt kruunua hallussaan. Kruunuun on liitetty myös ”läntinen” perinne, sillä paavi kruunasi Unkarin kuningaskunnan perustaneen kuningas Tapanin vuoden 1000 lopussa. Poliittinen ja uskonnollinen symboliikka kietoutuivat yhteen, ja tätä yhteyttä on perusteltu myös myöhemmin.

Unkarin kruunuun, jota kutsutaan myös Pyhäksi Kruunuksi, symbolisoituu siten kaksi perinnettä: sekä sen myyttisuskonnollinen katolisuuteen yhdistävä että ”valtion perustamiseen” liittyvä näkemys. Edelleen kruunuun on yhdistynyt Unkarin ”eurooppalaisuuden” todistelua ja – jos niin halutaan lukea – vuoden 1920 Trianonin rauhan jälkeen myös revisionistisen ja epädemokraattisen valtiorakenteen ihailua.

Vallan symbolina ja esineenä Unkarin kruunun tarina on eräs mielenkiintoisimpia koko Euroopassa. Vuosisatojen aikana tämä *fetiissi* on kaivettu useita kertoja maahan, varastettu ja sitä on säilytetty mitä erilaisimmissa paikoissa. Toisen maailmansodan lopussa unkarilaisfasistit yrittivät tehdä siitä

neuvotteluvalltia ja kuljettivat kalleuden Itävaltaan. Lopulta kruunu kulkeutui Yhdysvaltoihin aina vuoteen 1978 saakka, jolloin Carterin hallinto ”palautti sen Unkarin kansalle”. Vaikka kyseessä oli liennytyskyseen liittynyt poliittinen ele, myös János Kádárin kommunistit saivat sulan hattuunsa. (Kruunun merkityksestä ks. Nyysönen 2001.)

Unkariin palautettua kruunua säilytettiin kansallismuseossa aina 1990-luvun loppuun saakka. Tuolloin parlamentti päätti kiivaan sisäpoliittisen keskustelun päätteeksi siirtää kalleuden ”arvoiselle paikalle” eli maan parlamenttiin. Kruunun siirtoa tukeneet halusivat teolla viedä järjestelmänmuutoksen ”loppuun” sekä muistaa kristinuskon vuosipäivää ja Unkarin omaa millenniumia. (Ibid, 152-169; AO 1999, 15661-15723, 16273-16278; TER-HG 2001.) Moniin muihin eurooppalaisiin valtioihin verrattuna ratkaisu oli hyvin omintakeinen. Yleensä kruununkalleudet on museoitu tai sijoitettu erilaisiin linnoihin.¹

Keskustelussa oli selvää, ettei kysymys ollut vain esineen siirrosta, vaan myös poliittisesta identiteetistä ja sen suhteesta myös Suur-Unkarin aikaisten perinteiden elvyttämiseen. Vasemmisto on perinteisesti nähnyt kruunussa arvokkaan historiallisen esineen, kun taas oikeisto on yhdistänyt sen myös organistiseen valtiokäsitykseen ja uskontoon. Samaten keskusteltiin esimerkiksi kruunuun liittyneestä Pyhän Kruunun Opista, *Szentkorona-tan*. Hallituksen alkuperäisen esityksen mukaan Unkarin valtio olisi edelleenkin ruumiillistunut ja symbolisoitunut Pyhään Kruunuun, mikä jäi lopulta hyväksytytyn esityksen ulkopuolelle. Vahvasti identiteetti-politiikkaan liittynyt lakiesitys ”Pyhästä Kruunusta ja Unkarin valtionperustamisen muistosta” hyväksyttiin kuitenkin parlamentissa joulukuussa 1999.

Rajat ja historian rasitteet

Historiallisen kuningas Tapanin myötä aikakirjoihin jäänyt Unkari kuului keskiajan suurvaltoihin, jonka suuruus päättyi 1500-luvulla. Aikakauden turkkilaisvalloitusten seurauksena vanha kuningaskunta hajosi kolmeen osaan. Seuraavalla vuosisadalla turkkilaisten tappioiden myötä koko Unkari joutui

Itävallan Habsburgien yhteyteen vuoteen 1918 saakka. Uusi unkarilaisten kannalta entistä tasa-arvoisempi rakennelma eli Itävalta-Unkarin kaksoismonarkia syntyi vuonna 1867.

Kaksoismonarkiaan johtaneen kompromissin seurauksena myös Transilvania tuli jälleen Unkarin hallinnon alaiseksi. Vuonna 1867 Unkari oli jälleen ”ehjä”, eli lähes pyöreä aina ensimmäisen maailmansodan romahdukseen saakka. Vähemmälle huomiolle on kuitenkin jäänyt se, että yhtenäisyys jäi vain muutamaa vuotta pidemmäksi kuin yhtenäisen Saksan keisarikunnankin.

Kansakunnan, kansallisuuden ja valtion väliset suhteet ovat olleet Unkarin historian keskeisiä ongelmia siitä lähtien, kun moderni nationalismi syntyi 1700-luvulla. Siitä lähtien myös eri radikaalit olivat yrittäneet ehdottaa alueelle muodostettavaksi federaatiota tai valtioliittoa – EU:n laajenemisella on alueella siten myös historiallisia merkityksiä. Esimerkiksi vuodelta 1862 peräisin olevan vallankumousjohtaja Lajos Kossuthin ajatus Tonavan liitosta käsitti Unkarin, Transilvanian, Romanian, Kroatian ja Serbian, joiden virallisena kielenä olisi ollut – ei saksa eikä unkari – vaan ranska. Kun alueellinen yhtenäisyys oli palautettu 1867, keskeiseksi sisäpolitiikkaa jakavaksi kysymykseksi jäi yhtäältä monikansallisen monarkian puolustaminen ja toisaalta täyden itsenäisyyden tavoittelemineen.

Itävalta-Unkarin osana unkarilaiset hallinnoivat monikielistä ja -kulttuurista aluetta, jonka asukkaista vain noin puolen äidinkieli oli unkari. Unkarilainen kansallismielinen eliitti pyrki 1800-luvun lopussa luomaan alueesta kielellisesti ja kulttuurisesti yhtenäisen kansallisvaltion. Keinot keskittyivät hallinnon ja koulujen unkarilaistamiseen. Vaikka Unkarin kielilaki vuodelta 1868 sisälsi paikallistason myönnytyksiä vähemmistöille, poliittisessa merkityksessä se tunsu vain yhden kansakunnan, unkarilaisten oman. Tämä aiheutti kansainvälisiä vastalauseita ja vähemmistöjen pyrkimyksen erota monarkiaista, mikä toteutui Itävalta-Unkarin romahtamessa vuonna 1918. (Vrt. Romsics 2001.)

Unkarilaisilla oli monarkian loppuvaiheessa pyrkimyksiä muuttaa valtion rakennetta. Vuonna 1918 Unkarin asterivallankumouksen edustajat olisivat

olleet valmiita tarjoamaan slovakeille autonomian, jos nämä olisivat pysytelleet osana Unkaria. Monarkian luhistuttua ulkoministerinä toiminut Oszkar Jászi kaavaili Unkarista Itä-Euroopan Sveitsiä ja sille kantonityyppistä hallintoa. Rajat hänkin olisi kuitenkin halunnut säilyttää entisellään (vrt. Jászi 1912).

Maailmansotien välillä Unkarin politiikkaa leimasi revisionistinen pyrkimys Trianonia edeltävien rajojen palauttamiseen. Revisio onnistuikin osittain Saksan ja Italian tuella, sillä vuosina 1938 ja 1940 osa Slovakiaa ja Transilvanian pohjoisosa palautettiin Unkarille – sodan jälkeen ne vaihtoivat jälleen omistajaa. Valtiososialistisessa Unkarissa puolestaan vedottiin luokkien väliseen solidaarisuuteen. Käytännössä tämä tarkoitti valtiojohton välistä ystävyyttä ja vähemmistökysymyksen jäämistä keskeisimpinä pidettyjen poliittisten ongelmien varjoon. (Vrt. Katalin Miklóssyn artikkeli.)

Kysymys rajantakaisista vähemmistöistä nousi uudelleen julkisuuteen järjestelmänmuutoksen kynnyksellä 1988. Unkarilaiset olivat huolestuneita unkarilaisvähemmistön kohtelusta erityisesti Nicolae Ceaușescun Romaniassa. Vähemmistökysymys otettiin mukaan myös pitkin vuotta 1989 uudistetun perustuslakiin. Lokakuussa 1989 hyväksytyn perustuslain kuudennen pykälän mukaan Unkari ”tuntee vastuuta rajojen ulkopuolella elävien unkarilaisten kohtalosta” ja edesauttaa Unkariin liittyvien yhteyksien ylläpitoa (AMK). Käsitteet ”äitimaa” (*anyaország*) ja ”rajantakaiset unkarilaiset” (*határonkon tili magyarok*) ovatkin muodostuneet unkarilaisen politiikan keskeisiksi termeiksi. Myös erillinen ulkounkarilaisten asioita hoitava virasto kantaa tätä nimeä.

Perustuslakeineen Unkari ei ole kuitenkaan yksin, vaan voidaan puhua yleisemmästä suuntauksesta 1990-luvulla. Huolenpito ulkomailla asuvista vähemmistöistä on kirjattu kommunistivallan romahdettua usean entisen sosialistimaan perustuslakiin (PA 9744).

Uusissa demokratioissa poliittiset odotukset eivät kuitenkaan liittyneet vain vähemmistön asemaan vaan myös rajoihin sinänsä. Kun kesällä 1990 kruunu palautettiin Unkarin vaakunaan, palautta-

mista vastustaneet epäilivät, että teko voitaisiin tulkita sekä kotimaassa että ulkomailla kaipuiksi ja nostalgiseksi Unkariin ennen vuotta 1945 (AO, 972). Kun myös Trianonin muistohetken viettäminen otettiin esille uudessa parlamentissa, se johti tuolloin nuorten demokraattien FIDESZin ulosmarssiin. Trianonin maailmansotien välistä muistopatsasta uusi oikeistohallitus ei kuitenkaan päättänyt palauttaa. Sen sijaan Trianonin muistomerkkejä on pystytetty uudelleen vuosituhaten vaihteessa (vrt. Boros 2003).

Jälkikäteen tarkasteltuna osa uuden Unkarin ulkopoliitiikkaan liittyneistä epävarmuustekijöistä on ollut selvästi liioiteltuja. Toisaalta patsaat ja muistomerkit voivat toimia myös varoittavina esimerkkeinä epäonnistuneesta ja umpikujaan johtaneesta politiikasta. Näin yksinkertainen asia ei kuitenkaan ole, sillä unkarilaiset eivät ole aina itse tehneet kaikkeaan pelkojen ja nationalismisyytösten hälventämiseksi. Vuoden 1990 vaalit voittanut József Antall toisti useita kertoja olevansa hengessään 15 miljoonan unkarilaisen pääministeri. Tähän lukuun sisältyivät myös naapurimaiden vähemmistöt, sillä Unkarin valtion rajojen sisäpuolella asuu 10,3 miljoonaa ihmistä.

Toistaiseksi jokainen uuden Unkarin pääministeri on myös joutunut vaalikamppailun yhteydessä määrittelemään, millaisen yhteisön, eli kuinka monen miljoonan unkarilaisen pääministeri hän aikoo olla.² Erityistä merkitystä tällä oli poliittisessa tilanteessa 1990-luvulla, kun valtioita oli hajonnut ja etelärajan takana käytiin sotaa. Erään syksyllä 1992 tehdyn mielipidemittauksen mukaan peräti 29% unkarilaisista olisi ollut valmis rajojen tarkistuksiin – tosin selvä enemmistö eli 66% vastusti ajatusta (Népszabadság 10.12.1992).

Rajasopimukset naapurimaiden kanssa

Viime vuosikymmenellä Euroopassa tehtiin useita valtioiden kahdenvälisiä sopimuksia, joilla vahvistettiin naapurisuhteita ja syntyneitä rajoja. Kommunistivallan jälkeen oli tärkeää vähentää lähialueiden epävarmuutta saattamalla rajakysymykset

kuntoon erilaisin sopimuksin. Esimerkiksi Puola solmi vuonna 1991 sopimukset Ukrainan ja Saksan kanssa ja vahvisti uudelleen Oder-Neisse -rajalinjan. Unkarissa keskustaoikeistolaisen pääministeri József Antallin aikana 1991-1993 solmittiin nykyiset rajat turvaavat ystävyyssopimukset Ukrainan, Slovenian ja Kroatian kanssa. Erityisesti Ukrainan, Slovakian ja Romanian kanssa tehdyt sopimukset herättivät keskustelua vuosina 1993-1996.

Ukrainan ja Unkarin rajat vahvistava sopimus allekirjoitettiin 6.12.1991 pääministeri Antallin vierailun yhteydessä, mutta se ratifioitiin vasta toukuukuussa 1993. Sopimuksen kriitikot kytkivät olemassa olevat rajat Ukrainan puolella asuvan unkarilaisvähemmistön tilanteeseen. Osa hallituspuolueen edustajista olisi halunnut neuvotella uudelleen sopimuksen toisen artiklan, jossa todettiin, ettei maiden välillä ole aluevaatimuksia nyt eikä tulevaisuudessa. (Vrt. AO 1993, 26508-26567, 26648-26693; Népszabadság 12.5.1993.)

Aikalaiskommenteissa kritiikin havaittiin tulleen nimenomaan hallituspuolueilta. Toisaalta äänestysnumerot – 223 puolesta, 39 vastaan 17 pidättäytyessä – osoittivat ratkaisun lopulta odotettua helpommaksi (ibid). Joillekin kansallistuntoisille ja populistisille edustajille sopimuksen hyväksyjät olivat silti ”maanpettureita”. Sana on itsepintaisesti ja erityisesti kaikissa perussopimuskeskusteluissa tarttunut uuden Unkarin poliittiseen kulttuuriin (AO 1993, 26666; Népszabadság 22.3.1995; AO 2002, 38825).

Muun muassa Ukrainan sopimusta vastustanut joukko muodosti vähitellen István Csurkan johdolla oman parlamenttiryhmittymän. Ensimmäisissä ”Unkarilaisen Tien” kokoontumisissa vuonna 1993 fraktion seinällä riippui kuva, joka jokifiguurin perusteella oli tunnistettavissa selvästi Unkariksi, mutta ilman valtiollisia rajoja (vrt. MH 1993).³ Kevään 1994 vaaleissa kansalaiset kuitenkin torjuivat näiden oikeistolaisten puolueiden tarjoamat vaihtoehdot. Vuosina 1998-2002 Csurkan kansallisradikaalit eli äärioikeisto kuitenkin ylitti äänikynnyksen ja sai 14 paikkaa. Olennaisempaa oikeiston vaalivoitossa ja 1998 alkaneessa hallituskaudessa on kuitenkin se, että vaalit voittanut FIDESZ käytti kan-

sallisia teemoja eikä sanoutunut yksiselitteisesti irti yhteistyöstä äärioikeiston kanssa. Oikeistolaisiin yhteistyökumppaneihin kuului Ukraina-sopimusta vastustanut ja välillä eurooppalaisen kattojärjestönsä ulkopuolelle jätetty pienviljelijäpuolue.

Maaliskuussa 1995 Slovakia ja Unkari solmivat Pariisissa ns. perussopimuksen hyvästä naapuruudesta ja rajoista. Taustalla oli Euroopan unionin painostus: yhtenäistä Eurooppaa ei luoda epämääräisillä rajakysymyksillä. Sopimuksen ideana oli Unkarin puolelta tunnustaa olemassa olevat rajat. Vastineeksi Slovakia takaisi vähemmistölle kielelliset, kasvatukselliset ja edustukselliset oikeudet. Slovakiassa kansallispuolue ei tukenut sopimusta, ja se ratifioitiin parlamentissa vasta kesällä 1996. Erityisen kriittisiä unkarilaisia kohtaan olivat Vladimir Meëiaria tukevat puolueet – muun muassa eräässä hallitusta lähellä olleessa kirjaprojektissa rajaa kuvattiin dramaattisesti verta vuotavaksi rajaksi. (Vrt. Nyssönen 2003).

Myös Unkarin oppositiossa jo perussopimuksen allekirjoittaminen oli nostattanut vastalauseiden myrskyn. Sopimukset allekirjoittanut pääministeri puolustautui vetoamalla useiden Euroopan valtioiden tukeen. Oppositio epäili vähemmistön aseman huononevan, hallituksen olevan välinpitämätön koko kansallistunteen käsitteelle ja tekevän sopimuksia vastoin unkarilaisvähemmistön odotuksia (Népszabadság 22.3., 24.5.1995).

Erityisen voimakkaasti keskusteluissa esiintyi populistisen pienviljelijäpuolueen johtaja József Torgyán. Muutosesityksessään hän vaati Slovakiaa ratifioimaan sopimuksen ensin ja poistamaan rajoitukset unkarin kielen käytöltä. Torgyán käytti myös historiallisia argumentteja: Slovakian pitäisi kumota sudeettisaksalaisiin ja unkarilaisiin toisen maailmansodan jälkeen kohdistuneet karkotukset eli ns. *Bénesin dekreetit*. Edelleen parlamentin tulisi poistaa Slovakian peruslain johdannossa oleva viittaus Suur-Määrin valtakuntaan. (Népszabadság 24.5.1995).⁴ Sittemmin myös Romanian sopimusta vastustanut Torgyan vertasi molempia myös toiseen Trianiiniin (ibid, 4.9.1996; AO 1996, 23390).

Kesäkuussa 1995 sopimus ratifioitiin hallituksen äänin opposition äänestäessä tyhjää tai vastus-

taessa (Népszabadság 14.6.1995). Pian vasemmiston ja liberaalien hallitus joutui kuitenkin hankalaan välikäteen, kun marraskuussa 1995 Slovakian parlamentti päätti, että slovakki on maan ainoa virallinen kieli ja rajoitti muiden kielten käyttöä. Jälkikäteen on selvää, että Slovakiassa tehtiin virhe muun muassa siinä, että ensin päätettiin enemmistö-, muttei vähemmistökielen asemasta. Varsinaisesti laki ei kieltänyt muiden kielten käyttöä, mutta jätti viranomaisille mahdollisuuksia tulkintaan. Perustuslakituoimioistuin totesi 1997, että viranomaisten kanssa asioitaessa on voitava käyttää omaa kieltään.

Slovakian ja Romanian kanssa tehdyistä perussopimuksista jäi pois Euroopan neuvoston suositus numero 1201 vähemmistöjen kollektiivisista oikeuksista. Slovakian vähemmistöistä unkarinkielinen on suurin, ja yhdessä Romanian unkarilaisten kanssa ne muodostavat itäisen Keski-Euroopan suurimmat kansalliset vähemmistöt. Slovakian unkarilaisten määrä, 9,7 % on tuoreimpien väestönlaskutietojen mukaan vähentynyt 47 000:lla viimeisten kymmenen vuoden kuluessa (SS 2001). Romaniassa unkarinkielinen vähemmistö muodostaa 6,6 prosenttia väestöstä. Vähemmistö on supistunut 190 000:lla vuodesta 1992 osin muuton, osin negatiivisen väestökehityksen seurauksena (Népszabadság 5.7.2002).⁵

Romanian ja erityisesti Transilvanian kysymyksessä on kuitenkin kysymys muustakin kuin vain vähemmistöistä. Vaikka asiaa ei sanota ääneen, maailmansotien välinen Suur-Romania perustui pikemminkin sodassa oikealla puolella olemiseen ja neuvottelutaitoon kuin taistelussa saavutettuun menestykseen. Unkarilaisille tämä ”syrjäinen rajamaa” vaikuttaa myös mielikuvissa ja mentaliteetissa. Transilvanian kysymys on aina ollut vaikea ja kipeä asia unkarilaisten nieltäväksi (vrt. Miklóssy 2003; Kürti 2001).

Monelle unkarilaiselle myös monet ”unkarilaisuuden syvimpään olemukseen” liittyvät tapahtumat ja paikat sijaitsevat rajojen takana. Ukrainan puolella on esimerkiksi kuuluisa Verecken sola, jonka kautta unkarilaisten maahantulon, ”maanvaraamisen” (*honfoglalás*), sanotaan tapahtuneen.

Raja- ja vähemmistöasioissa ollaankin helposti tarkastelemassa ”unkarilaisten kohtalonkysymyksiä” (*magyar sorskérdések*), jotka koskettavat myös herkkää isänmaan rakkauden ja kansallisen ylpeyden aluetta ja aiheuttavat siksikin intohimoja.

Vuonna 1996 Unkarin oikeisto-oppositio vaati erillisistuntoa saatuaan tietää hallituksen valmistautuvan allekirjoittamaan sopimuksen Romanian kanssa. Oppositio olisi halunnut hyväksyttävä tekstin ensin parlamentilla, koska sopimus ei ollut hallitusten vaan parlamenttien välinen (Népszabadság 4.9.1996). Hallituksen ja opposition arviot siitä, parantaako vai heikentääkö sopimus vähemmistöjen oikeuksia, poikkesivat täysin toisistaan. Sosialistija edustaneen ulkoministeri László Kovácsin mukaan allekirjoittamalla sopimuksen Unkari mitätöi esiintyneet virheelliset syytökset rajarevisiosta. Populisteille Ukraina-, Slovakia- ja Romania-sopimukset merkitsivät unkarilaisten ”saartamista ghettoon” ja ”olevan vastoin unkarilaisten etuja”. (Ibid; AO 1996, 23390-23391.)

Käydyssä keskustelussa tuli esiin kaksi linjausta, jotka määrittivät unkarilaista rajan ja rajantakaisten politiikkaa: suhteiden parantaminen ensisijaisesti valtiojohtoon – ja sitä kautta valtaväestöön – ja yhteistyö ensisijaisesti rajantakaisen vähemmistön kanssa. Sosialistit halusivat sopia valtion enemmistön kanssa, kun taas oikeisto-oppositio pyrki esiintymään enemmän itse vähemmistöjen asianajajana. Unkarin oppositiopoliitikot olisivat halunneet naapurimaiden vähemmistöille veto-oikeuden solmittaessa valtiollisia sopimuksia (Népszabadság 6.7.1996).

Myös sopimuksen allekirjoituspaikasta oli eräviä näkemyksiä. Romanian presidentti Ion Iliesculle Budapest tai Bukarest olisivat sopineet paremmin unkarilaisten ehdottaman Wienin sijaan. Lopulta päädyttiin Romanian Timisoaraan, jota Romania piti esimerkillisenä kaupunkina väestön rinnakkaineloa ajatellen (Népszabadság 5.9.1996). Sosialistien hallituskumppani vapaat demokraatit otti etäisyyttä asiaan eikä osallistunut allekirjoitustilaisuuteen paikan ”poikkeuksellisen symbolisen merkityksen vuoksi” (ibid, 10.9.1996). Sopimus ratifioitiin marraskuussa, se on voimassa kymmenen vuotta

ja pitenee tarvittaessa automaattisesti viidellä vuodella (ibid, 2.9.1996).

Autonomian mahdollisuus

Autonomia on rajansiirtoa maltillisempi vaihtoehto, jossa on vähintään kolme näkökulmaa: entisen ja nykyisen emämaan sekä itse alueella elävän vähemmistön. Tammikuussa 1994 Slovakian unkarilaisvähemmistön edustajat asettuivat Komárnossa (unk. *Komáromissa*) kannattamaan autonomiaa. Samalla he torjuivat esiintyneet spekulatiot valtion rajojen tarkistuksista. Edelleen heinäkuussa 1996 Budapestissa pidettiin Unkarilaisten Maa-ilman kongressi, jossa myös hallitus ja kaikki parlamenttipuolueet antoivat tukensa autonomiavaateille. Loppuasiakirjaan sisältyi ajatus unkarilaisvähemmistöjen autonomiapyrkimysten tukemisesta niitä tarkemmin määrittelemättä. Kannattaa kuitenkin mainita, että hallinnolliset rajat määrittelevät usein autonomista aluetta, ellei kyse ole koko valtion sisäisestä kulttuuriautonomiasta.

Slovakit torjuivat tiukasti unkarilais-unkarilaisen kokouksen ajatukset: autonomiaa oltiin ”ruokkimassa” rajan takaa Unkarista. Kansallisvaltioajattelun näkökulmasta se tarkoitti maiden sisäisiin asioihin puuttumista. Myös EU varoitti Unkaria lietsomasta nationalismia, jota pidettiin Euroopan integraation jarruttamisena. Osittain juuri tämän takia Gyula Hornin hallitus solmi nopeasti ja näyttävästi perussopimuksen myös ”vanhan vihollisen”, Romanian kanssa. (Vrt. Miklóssy 2003.)

Romanian ja Slovakian tapauksissa asenteisiin ovat vaikuttaneet myös muistot ja niiden historia-poliittinen ylläpito. Osalle slovakeista autonomia merkitsi ensimmäistä askelta kohti valtion hajoamista ja ääneen lausuttua pelkoa vuoden 1938 tilanteen toistumisesta. Vielä vuonna 1998 unkarilaispuolueen hallitukseen pääsyn ehtona oli se, ettei se pidä autonomiavaatimusta esillä. Kiistaa kuitenkin aiheutui suunnitelmista lisätä Slovakian läänien määrää vuonna 2000. Slovakian unkarilaispuolue ajoi vaihtoehtoa, jossa yhteen rajalääniin olisi tullut unkarinkielinen enemmistö (Mesežnikov & al. 2001, 157).

Romaniassa huomattava osa unkarilaisista asuu valtion sydämessä, ”keskellä”. Kun Wienin välitystuomiossa 1940 Transilvania jaettiin, Unkarin saama pohjoisosa ulottui ”keskukseen” eli Brasovin porteille saakka. Samalla se halkaisi Romanian pahoin ja jätti Unkarin miehittämälle alueelle myös romanialaisväestöä. Muun muassa 1990-luvun alussa Romaniassa jaettiin materiaalia, jossa asukkaita peloteltiin unkarilaisinvaasiolla ja Hortbyn järjestelmällä (vrt. Népszabadság 14.12.1990). Unkarilaisvähemmistöllä oli ollut perustuslain määrittelemä autonomia vuosina 1952-1968.

Kansallisvaltion käsite on säilytetty vielä Romanian uudessakin perustuslaissa, joskin siinä vähemmistön oikeudet laajenivat huomattavasti. Tämä on jakanut vähemmistöä edustavan puolueen niihin, jotka vaativat omaehtoisempaa autonomiaa tähtäävää linjaa ja Romanian nykyistä hallitusta tukeviin voimiin. Toistaiseksi unkarilaisvähemmistöä edustava RDMSZ on sopinut määräaikaisesta tuesta Romanian vähemmistöhallitukselle ja uudistanut sitä vuodeksi kerrallaan.

Unkarin nykyiset rajat saavat virallisen politiikan tuen, mutta suur-Unkarin rajojen palauttajiin voi vedota propagandamielessä. Olemassa on esimerkiksi vuonna 2001 perustettu 64 linnaläänin nuorisoliike. Mielenosoituksia järjestäneen ryhmän toiminnan laajuutta on vaikea arvioida. Suomalaiselle yleisölle sitä voi verrata esimerkiksi Tarton Rauhan Rajat tai Suur-Suomi -järjestöihin. Linnalääniliike ei sulje pois kahdenvälisiä rajantarkistuksia. Liikkeen internetsivulla väitetään, että ”enemmistö tavallisista kansalaisista unelmoi salaisesti rajojen muuttamisesta” (ks. HV, vrt. myös MÉA). Sekä unkarilaisilla että suomalaisilla yhdistyksillä on esillä myös vanha ajatus valtion saamisesta ”kokonaiseksi” rajoja siirtämällä.⁶

Myös yhdestä puoluetason revisiovaatimuksesta voidaan puhua, kun Kosovon sodan yhteydessä keväällä 1999 István Csurka esitti, että rauhankonferenssin ja kansanäänestyksen avulla Vojvodinan (unkariksi *Vajdaság*) alue on palautettava Unkariin. Vojvodinan tulevaisuudesta virisi tässä yhteydessä keskustelu, jossa jotkut ennättivät kannattamaan itsenäisyyttä ja jotkut varoittelemaan neuvo-

jen jakamisesta naapurimaille. Johtava hallituspuolue FIDESZ asettui puoluekongressissa tukemaan alueen autonomian palauttamista (Népszabadság 11.5.1999). Vojvodina sai uudelleen autonomiansa vuonna 2002, ja uusi kansallisneuvosto perustettiin samana syksynä Suboticassa (unk. *Szabátka*).

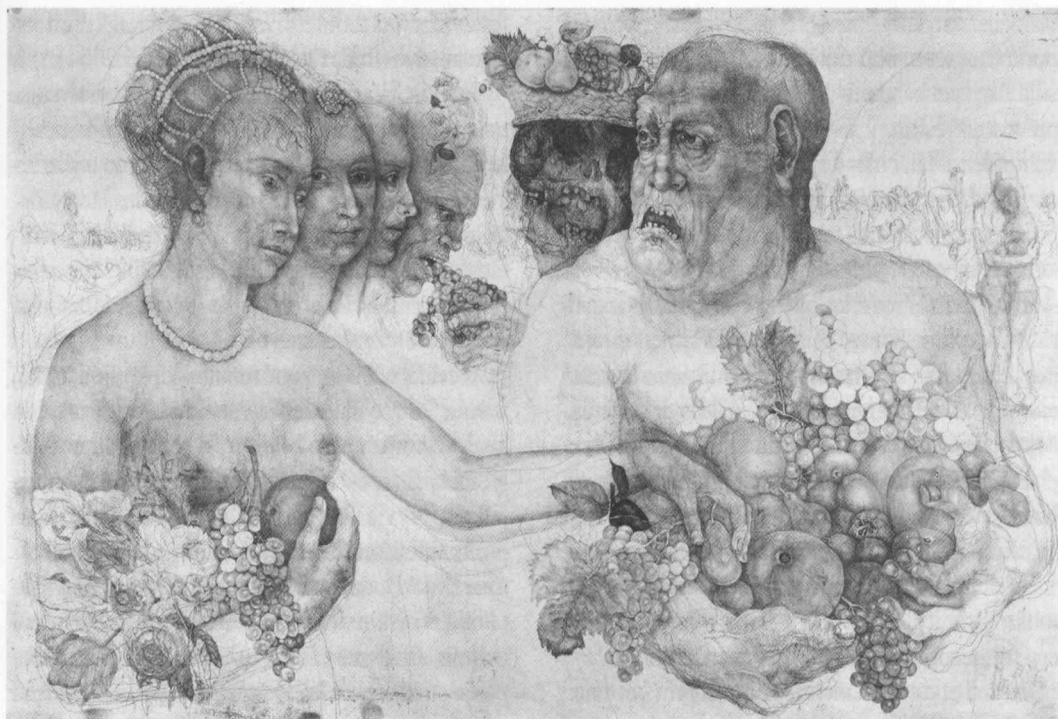
Státus-laki ja kaksoiskansalaisuus

Uusin vaihe rajarevisioiden ja autonomiavaatimusten ohella rajakeskustelussa on ollut rajanylityksen helpottaminen. Unkarissa ajatukset lähtivät oletuksesta, jonka mukaan maa kehittyy nopeasti kohti EU-jäsenyyttä, joka Romanianle on vielä kaukainen tavoite. Vuonna 2001 myönnettyistä 79562 maahanmuuttoluvasta lähes puolet eli 37996 koski Romaniaa (ibid, 11.11.2002). Unkariin-muuton oletetaan edelleen lisääntyvän, ja tähänastiset muuttajat ovat olleet pitkälti hyvin koulutettua väestöä.

Poliittisesti aktiivisempi kausi alkoi keväällä 1998, jolloin FIDESZ-MPP:n johtama hallituskoalitio voitti vaalit. Puolueen johdolla alettiin valmistella lakia, joka lupasi unkarinkielisille vähemmistöille etuisuuksia sekä Unkarissa että heidän nykyisissä asuinmaissaan. Laki ulotettiin koskemaan kaikkia Unkarin naapurimaita EU:ssa olevaa Itävaltaa lukuun ottamatta. Poliitikot ovat kiistelleet, onko lain tarkoituksena itse asiassa houkutelua Unkariin työvoimareserviä vai johtaako se tavoitteeseensa eli vähemmistön menestymiseen kotiseudullaan.

Kesäkuussa 2001 säädetty ja tammikuussa 2002 voimaan tullut laki halusi antaa ulkounkarilaisille (erityisen kortin saaneille) oikeuden kolmen kuukauden työntekoon Unkarissa kalenterivuositain. Sairaanhoidon laki oikeuttaa ulkounkarilaiset samalla perusteella kuin Unkarissa asuvat, jotka maksavat palkastaan ns. yhteiskuntavakuutuksen. Alle kuusivuotiaille ja yli 65-vuotiaille kortti tarjoaa Unkarin kansalaisten tapaan ilmaiset matkat Unkarin sisällä. Muille se mahdollistaa 90 prosentin alennuksen matkasta Unkariin neljästi vuodessa. (Vrt. Laihonon & Nyyssönen 2002.)

Unkarilaisvähemmistöön kuuluvat voivat anoa kuvallista ns. unkarilaisuustodistusta (*Magyariga-*

zolvány). Ulkomuodoltaan passia muistuttavan todistuksen kannessa on vanha Unkarin kruunu. Todistukseen on oikeutettu se, joka itse tunnustautuu unkarilaiseksi. Lisäksi hakijan unkarin kielen taito pitäisi todeta ja tutkia, kuuluuko hakija unkarilaisvähemmistöä edustavaan puolueeseen, kansalaisjärjestöön, kirkkoon, tai onko hänestä valtion tilastoissa merkintää "unkarilainen". Epäselväksi jäikin, kuka "osaa unkaria", ja onko esimerkiksi katolisella kirkolla seurakunnissa merkintöjä eri kansallisuuksista. Lain perusteella naapurimaihin oli suunnitteilla erityisiä toimistoja, jotka hoitavat unkarilaisuustodistukseen liittyviä asioita.

Yleisesti voi sanoa, että ulkounkarilaisten edustajat olivat päätöksestä mielissään. Budapestissa vuoden 1996 jälkeen säännöllisesti kokoontuva ulkounkarilaisten edustus oli myös aktiivisesti valmistelemassa lakia. Ulkounkarilaisten mukaan laki edistää vähemmistön identiteetin säilymistä ja väestön pysymistä kotiseudullaan. Todistuksessa on kysymys merkittävästä asiasta, sillä jo vuoden 2002 alkupuoliskolla hakemuksia oli jätetty yhteensä 405 500 (Népszabadság 3.7.2002).

Arvostelijoiden mukaan unkarilaiset pyrkivät ulottamaan omaa lainsäädäntöään toisen valtion alueelle. Romanian edustajat nostivat lakiesityksen julkisuuteen ennen sen hyväksymistä ja vaativat konsultaatioita. Pääministeri Adrian Nastasen mukaan Romania ei voinut hyväksyä lakia sovellettavaksi sen alueella. Romania ei vastustanut kulttuuriin, kieleen ja uskonnolliseen identiteettiin liittyvää tukea, vaan avoimia eriarvoisuutta lisääviä alennuksia. (Vrt. Laihonen & Nyssönen 2002.)

Romanian ja Slovakian edustajat keräsivät nimikirjoituksia asian ottamiseksi esille Euroopan tason instituutioissa. Romanian pyynnöstä asiaa tutki erityinen Venetsian komissio, joka hyväksyi unkarilaislain periaatteen lokakuun 2001 lopussa. Sen mukaan Unkari ei kuitenkaan voi antaa mitään epävirallista asemaa naapurimaiden järjestöille, jotka olisivat päättämässä unkarilaistodistukseen oikeutettavista henkilöistä. Sairaanhoidon, työlupien ja stipendien myöntämiseen komissio suhtautui varauksin. Komitean tulkinnan mukaan vähemmistöistä huolehtiminen kuuluu ensisijaisesti sille valtiolle, jonka alueella vähemmistöt asuvat (vrt. EC 2001).

Venetsian komission lausunto voidaan tiivistää periaatteeseen, että mitä vain saa tehdä, kunhan siitä sovitaan kahdenvälisissä neuvotteluissa. EU:n painostus keskittyy siihen, että valtioiden välisten suhteiden pitäisi olla ongelmattomat. Kun näin ei ole, tämä kertoo myös unionin olemattomista sanktiojärjestelmistä: mitä tehdä jos joku jäsen ei yksinkertaisesti tottele yhteisiä pelisääntöjä?

Silti myös EU:n edustajien lausunnot olivat ristiriitaisia: marraskuussa Euroopan Parlamentin sisä- ja oikeusasian komitean johtaja Graham Watson arvioi, että laki vaarantaa Unkarin pääsyn unioniin. Myöskään EU:n vuosiraportin mukaan status-laki ei täyttänyt EU:n vaatimuksia syrjimisen kiellosta. Komissio vaati konsultaatioita; laki on viimeistään EU:hun liityttyessä muutettava yhteensopivaksi. Laajentumisesta vastaava Günther Verheugen kuitenkin ilmoitti, ettei lakia tarvitse muuttaa, mutta sen toimeenpanosta on sovittava erikseen.⁷

Nämä eivät kuitenkaan estäneet lain voimaan tuloa tai sitä, että vuoden 2002 alussa Unkari alkoi jakaa todistuksia juhlallisin menoin, ennen kuin asiasta päästiin yksimielisyyteen naapurimaiden kanssa (vrt. Népszabadság 11.1.2002)⁸. Laki kirjoitti kitkeriä ja myös historialla ladattuja kommentteja. Presidentti Ion Iliescu arvosteli unkarilaisia siitä, että nämä ovat kyvyttömiä vapautumaan imperialistisesta menneisyydestään. Tammikuussa 2002 Slovakian kansallispuolueen johtaja Anna Malíková piti lakia Trianonin revisiointirytyksenä ja totesi lain johtavan Slovakiassa vain "Kosovon tilanteeseen". Edelleen lehtitietojen mukaan Unkarin pääministeri puolestaan totesi, että tätä hetkeä on odotettu 80 vuotta (Népszabadság 7.1.2002; 10.1.2002).

Euroopan neuvosto lähetti alueelle raportoijan, ja myös ETYJ:n edustaja vieraili ja osallistui keskusteluun. ETYJ:n edustaja ruotsalainen Rolf Ekeus arvioi, että lain vaikutukset ulottuvat rajojen ulkopuolelle, jolloin laki on vahingollinen malli Euroopalle (ibid, 26.1.2002). Sekä Ekeus että perustuslakituomari ja Venetsian komitean jäsen Erik Jürgens arvostelivat unkarilaisia konsultoinnin puutteesta. Euroopan neuvostossa Strasbourgissa kesällä 2002 raportoinut Jürgens halusi lain joko pois-

tettavaksi tai muutettavaksi Venetsian komiteaa vastaavaksi (ibid, 13.3., 1.2., 25.6, 26.6.2002).

Erityistä vastustusta aiheutti unkarilaisten ajatus maksaa naapurimaiden unkarilaisvanhemmillemme, jos nämä laittavat lapsensa sikäläiseen unkarinkieliseen kouluun. Slovakia vihjaili lainsäädännöstä, joka riistäisi unkarilaisten myöntämän tuen näiltä vanhemmilta. Myös vielä kesällä 2003 Slovakian pääministeri Dzurinda vilautteli mahdollisuutta erityisestä vastalaista.

Keväällä 2002 tilanne muuttui Unkarissa jonkin verran, kun sosialistien ja vapaiden demokraattien koalitio voitti vaalit. Myös uusi koalitio lupasi säilyttää lain, tapasi rajantakaisten edustajia ja halusi jatkaa pysyviä kokouksia. Uusi hallitus aloitti naapurimaiden kanssa konsultaatiot, joita käytiin kolmen B:n – Budapestin, Bukarestin ja Bratislavan – välillä. Itse lain muuttaminen hidastui, mikä johtui osittain siitä, että erityisesti Slovakian kanssa lupaavasti alkaneet konsultaatiot ajautuivat välillä umpikujaan.

Kun laki lopulta muutettiin kesäkuussa 2003, unkarilaiset joutuivat ottamaan sekä naapureiden, EU:n että Euroopan neuvoston näkemyksiä huomioon. Laista poistettiin yhtenäisen kansakunnan käsite, jota käsitellään tuonnempaan, samaten kuin erilliset Slovakiassa toimivat unkarilaisuustodistuksia myöntävät yksiköt. Samalla kuitenkin lisättiin rajantakaisille vanhemmille maksettavaa tukea. Suurin osa naapurimaiden unkarilaisista oli hallituksen esityksen takana, kun taas FIDESZ ja kaksi ulkounkarilaisten radikaalimpaa järjestöä eivät allekirjoittaneet sitä.

Lainmuutos ajoittui samaan aikaan, kun lakia käsiteltiin uudelleen Euroopan neuvostossa. Lopulta kesäkuun 2003 Euroopan neuvoston päätöslauselma 1335 hyväksyi status-lain periaatteen, mutta halusi korostaa emämaan (*kin-state*) varovaisuutta itse avun järjestämisessä. Päätöslauselmassa huomioidaan tyytyväisyydellä Unkarin parlamentin tekemät muutokset, mutta Unkaria kehoitettiin edelleen neuvotteluihin sekä etsimään keinoja itse lain muuttamiseksi. (PA 2003.)

Unkarilaiskommenttien mukaan Erik Jürgens esiintyi teatraalisesti ja kehotti unkarilaisia katso-

maan peiliin. Hän veti taskustaan unkarilaisuustodistuksen, osoitti kannessa olevaa kruunua ja totesi koko todistuksen muistuttavan passia. (Népszabadság 26.6.2003.) Myös Slovakian ja Romanian edustajat ovat vedonneet passi- ja kruunargumenttiin.

Käytännössä symboli- ja muistopoliittinen ulottuvuus oli nolo asia hyvin historiatietoisille unkarilaisille. Euroopan neuvoston toisen käsittelyn jälkeen ulkoministeri László Kovács viittasi mahdollisuuteen, että jo painetut kruunukannet poistetaan todistusten vanhennuttua (ibid, 1.7.2003). Unkarin ulkoministeriössä näytti myös olevan valmiuksia suunnata tuki vanhempien sijaan itse instituutioille, mitä naapurimaat ovat vaatineet.

Romania ja Slovakia ovat pitäneet kiinni kannoistaan, joiden mukaan asia on järjestettävä vuosina 1995-1996 solmittujen kahdenvälisen perussopimusten pohjalta. Romaniassa koulutuki aiotaan maksaa hakemusten perusteella erityisen koulusäätiön kautta. Slovakian kanssa käydyissä ulkoministeritason neuvotteluissa unkarilaiset joutuivat taipumaan siihen, että tuki kanavoidaan ei státus-lain vaan perussopimuksen avulla. (Ibid, 19.7., 21.7.2003.)

On kuitenkin muistutettava, että Romaniassa, Slovakiassa ja muutamilla muilla Euroopan mailla on myös omat statuslakinsa (PA 9744). Helmikuussa 1997 ulkomailla asuvat slovakit saivat oman henkilöllisyystodistuksensa sillä perusteella, että he tunnustautuvat kuuluviksi tähän yhteisöön. Romania on solminut Saksan kanssa vuonna 1992 kahdenvälisen sopimuksen, joka takaa Romanian saksalaisille samankaltaiset, osittain paremmat oikeudet Romaniassa ja Saksassa. Lisäksi Romanian parlamentissa vahvistettiin kesällä 1998 laki, jolla tuetaan rajantakaista opetusta ja stipendejä. Romaniassa tämä tarkoittaa Moldovan tasavaltaa, jonka kahdeksassa läänissä on ollut mahdollista pyytää takaisin Romanian kansalaisuutta. (PA 9744.) Kroaateilla on jopa oikeus kaksoiskansalaisuuteen Romaniassa.

Kesällä 2003 sekä Vojvodinan että Transilvanian unkarilaisjärjestöt virittelivät ajatusta kaksoiskansalaisuudesta (esim. Népszabadság 14.8.2003).

Vojvodinalaiset päätyivät esittämään mallia, jossa kaikki Serbian ja Montenegron kansalaiset voivat anoa kaksoiskansalaisuutta, mutta Unkari päättäisi kenelle se myönnetään (ibid, 24.10.2003). Alun epäilyjen jälkeen Unkarin hallitus alkoi selvittää asiaa, kun taas naapurimaiden pääministerit olivat kielteisellä kannalla.

Nykyiseen lainsäädäntöön verrattuna kaksoiskansalaisuus merkitsisi kuitenkin käsitteellistä vallankumousta: Tavallisesti kyseessä on ollut esimerkiksi muuton yhteydessä vastaan tuleva tilanne, jossa valtio vaatii entisestä kansalaisuudesta lupumista uuden saamiseksi. Vaikka esimerkiksi Suomi hyväksyy kaksoiskansalaisuuden, se edellyttää edelleen pitkiä asumisaikoja Suomessa kansalaisuuden saamiseksi (vrt. KL). Yleistettynä itäisen Keski-Euroopan esimerkki antaisi mahdollisuuden anoa toisen valtion kansalaisuutta, vaikka henkilö asuisi pysyvästi toisessa valtiossa.

EU myös sulkee rajoja ja toi viisumipakon myös Unkarin rajojen takaisille vähemmistöille. Ukrainan puolella Karpaattien alla, eli ukrainalaisittain ”Karpaattien tuolla puolen”, asuvat olivat vaarassa joutua hakemaan kallista ja epävarmaakin viisumia Kiovasta saakka. Ukraina pyrki käymään viisumikauppaa eli unkarilaiset pääsisivät jatkossakin viisumitta Ukrainaan, jos pääsy EU:hun liittyvään Unkariin pysyisi edelleen maksuttomana.

Romanian kansalaisilta EU:n viisumipakko poistettiin vuoden 2002 alusta. Myös Serbiaan ja Montenegroon pääsi vuoden 2003 puolivälissä väliaikaisesti pelkällä passilla. Ukrainan ja Serbian tapaus ratkaistiin vuoden ja todistettavien sukulaisten tapauksessa viiden vuoden ilmaisviisumeilla (Népszabadság 22.10.2003). Pitkät viisumit saatavatkin näyttäytyä vielä eräänlaisina poliittisina vaihtoehtoina kaksoiskansalaisuudelle.

Kansakuntakäsitteen ongelma

Jo aiemmin on käynyt ilmi, kuinka poliitikot ovat määrittäneet itsensä myös rajojen ulkopuolisten unkarilaisten pääministereiksi tai kuinka valtion ja kansakunnan rajat eivät osu yksiin.⁹ Hyvin olenainen periaatteellinen muutos státus-lakiin tehtiin,

kun siitä EU:n painostuksesta poistettiin ajatus yhtenäiseen unkarilaiseen kansakuntaan kuulumisesta. Unkarissa asiaa on koetettu perustella sillä, että kysymys on ”kulttuurisesta kansakunnasta”. Erik Jürgensin mielestä myös tämä saattoi asettaa Unkarin nykyiset rajat kyseenalaisiksi (ibid, 28.1.).

Usein käsitteet *nation* ja *nationality* ovat jonkin valtion kansalaisuuden synonyymejä. Erityisesti Länsi-Euroopassa valtio (*state*) ja kansakunta (*nation*) samastuvat, kun taas Keski- ja Itä-Euroopassa ”kansakunta” – tarkastelluissa Euroopan neuvoston teksteissä usein lainausmerkkeihin kirjoitettuna – merkitsee etnistä alkuperää ja kielellistä yhtenäisyyttä. Jürgensin raportissa esitetyn arvion mukaan ajatus kansakuntaan kuulumisesta vastaakohtana valtiokansalaisuudelle on laajalle levinnyt ilmiö Euroopassa (vrt. PA 9744, erityisesti II A 5-7 ja C 19-30).

Euroopan neuvosto ja kansainvälinen oikeus ovat tavallisesti operoineet valtion ja kansalaisuuden käsitteillä. Myös päätöslauselmassa 1335 otettiin kantaa käsitteen epäselvyyteen: sanalle ”*nation*” ei ole olemassa yleistä eurooppalaista ja sitovaa määritelmää (PA 1335). Vaikka Jürgensin mukaan esimerkiksi Alankomaiden rajan takana Belgiassa asuu flaamin kieltä puhuvia, ei kukaan kuvittele heidän kuuluvan hollantilaisiin kansakuntaan. Ongelma on silti olemassa. Raportti käytti esimerkkinä Hollannin turkkilaisvähemmistön kannustusta jalkapallo-ottelussa Turkki-Hollanti. Seurauksena on eräänlainen samaa ”osakansalaisuus” (*fuzzy citizenship*), joka ei tuo täyttä kansalaisuutta, mutta mahdollistaa ajatuksen moninkertaisesta identiteetistä. (PA 2003; PA 9744, II C 19-30.)

Alankomaiden turkkilaisiesimerkistä Unkari poikkeaa kuitenkin siinä, että stätus-laissa oli kysymys nimenomaan naapurivaltioissa eli välittömästi rajojen takana asuvista vähemmistöistä. Unkarilaisten Maailmanliiton vuonna 2000 esittämän alkuperäisen ajatuksen ulkounkarilaisesta kansalaisuudesta (*külhoni allampolgárság*) voi sanoa olevan kuitenkin lähellä tätä ”osakansalaisuutta”. Maailmanliiton esityksen mukaan rajantakaisille olisi jaettu Unkarin passit, mutta he eivät olisi voineet äänestää tai automaattisesti asettua asumaan

Unkariin (Népszabadság 23.8.2003). Ajatus oli kuitenkin mahdoton toteuttaa jo aiemmin mainituista syistä: naapurimaiden vastustuksen sekä toisen maan kansalaisten asemaan puuttumisen takia.

Euroopan neuvoston päätöslauselmassa pysyi maininta, että stätus-lain johdannossa oleva ”kansakunta” voidaan ”tietyissä olosuhteissa tulkita – vaikkakaan tämä tulkinta ei ole oikea – ”kansakuntaa” jakavien valtioiden rajojen kiistämiseksi huolimatta siitä, että Unkari on ratifioinut useita monen- ja kahdenvälisiä sopimuksia, jotka koskevat valtiollisen yhtenäisyyden kunnioittamista”. Euroopan neuvoston poliittisten asioiden komitea oli äänestyksen jälkeen päätenyt esittämään kohtaa poistettavaksi, mutta yleisistunto jätti sen entiselleen (vrt. PA 9813; PA 2003).¹⁰

Historiallisessa tarkastelussa kansakunnalle on Unkarissa annettu merkityksiä, jotka liittyvät myös kirjoitusajankohtiinsa. Eniten on säilynyt käsitys yhteisöstä, jota yhdistää kieli, yhteinen historia, alue ja jonkinlainen kansallinen ominaislaatu (vrt. Ért-Sz 1961, TESz 1970, RS 1992, AKL 1893). Maailmansotien välillä viitattiin myös rotuun (ÚIL 1940) ja Itävalta-Unkarissa kykyyn perustaa valtio. Kansallisvaltiota kuvattiin lisäksi johtavan kansan (*vezetõnép*) käsitteen avulla, eikä kansallisvaltioissa vähemmistöillä voinut olla kollektiivisia oikeuksia. Vanhoissa tietosanakirjoissa juuri Unkarin kerrottiin olevan esimerkki vahvasta kansallisvaltiosta. (PNL 1896, 94-95; RNL 1916, 390.)

Uusi tietosanakirja tunnistaa kulttuurisen kansakunnan käsitteen. Sillä viitataan Saksaan erotuksena Ranskan valtiollisesta kansakuntakäsitteestä, jossa valtio ja kansakunta samastuvat (MN 2001, 676).

Unkarissa kansakunta on edelleen myös poliittinen käsite. Puoluepoliittiseen kansakuntaideaaliin eivät aina mahdu edes kaikki Unkarin rajojen sisällä asuvat. Toisaalta siihen voivat kuulua paitsi Karpaattien altaan unkarinkieliset niin myös siirtolaiset Australiaa ja Argentiinaa myöten. Erityisesti oikeistopuolueet ovat pyrkineet esiintymään sekä ”kansallisen puolen” (*nemzeti oldal*) että ”kansakunnan” edustajina. Puolueet ovat syyttäneet liberaaleja ja vasemmistoa siitä, että nämä ovat ”kan-

sakunnattomia” eivätkä voi samastua Unkarin ”koh- talonkysymyksiin”.

Vuosituhanen vaihteessa Unkarin kansallismie- lissä ajattelussa siirryttiin vähemmistöpolitiikan sijaan puhumaan erityisesti ”kansakuntapolitiikas- ta”. Keskustelun aikana tuli esiin myös sellainen yksityiskohta, että ”kulttuurisen kansakunnan” ohel- la unkarilaisilla (vähemmistöillä) on Budapestissa säännöllisesti kokoontuvan kokouksen myötä ole- massa myös poliittinen ulottuvuus, ”poliittinen ruu- mis” (*politikai test*). (Bauer 2002.) Kun Unkarin laki säädettiin kesällä 2001, oppositiossa olleet so- sialistit katsoivat voivansa tukea sitä vasta sitten, kun siihen sisällytettiin identiteetin vapaan valin- nan periaate. Toinen oppositiopuolue vapaat demo- kraatit (SZDSZ), vastusti lakia loppuun saakka. Eräs puolueen nuori edustaja arvioi kruunun todis- tuksen kannessa olevan provokaatio naapureita vastaan, minkä ylittäisi vain Suur-Unkarin kartta (Népszabadság 10.1.2002).

Unkarissa valtion ja kansakunnan rajojen väliin jää harmaampi alue. Vanhat geopolitiikan klassi- kot käyttivät kasvien leviämistä esimerkkinä ja kut- suivat rajavyöhykkeeksi (*Grenzzone*) aluetta, jolla kasvusto sekoittuu ennen vaihtumistaan toiseksi (Ratzel 1899, 212, 259-263). Myöskään rajavyö- hykkeet eivät ole aina yhtenäisiä, vaan eri kansal- lisuudet ja kielet sekoittuvat niissä. Tämä taas voi johtaa enemmistökielen ja erityisesti paikannimis- tön suosimiseen tai pakottamiseen esimerkiksi eri- laisten valloitusten ja rajansiirtojen yhteydessä. Harvemmin tulee esimerkiksi ajatelleeksi, että ny- kyisen Slovakian eteläiset kaupungit kuten Gabčí- kovo ja Štúrovo on nimetty Slovakian kansallissan- kareiden mukaan.

Rajoista ja rajavyöhykkeiden nimeämisestä oli tavallaan myös kysymys, kun Romaniassa riidel- tiin historian ja maantiedon opettamisesta unkariki- si. Eräässä vaiheessa unkarilaisvähemmistöä edus- tava puolue oli valmis kompromissiin, jossa histo- ria olisi opetettu romaniaksi mutta maantieto unka- riksi (Népszabadság 14.11.1997). Slovakiassa oli myös vastaavia suunnitelmia, joista Budapest il- maisi huolensa (ibid, 16.5.1998).

Kansakunnasta on kysymys myös Slovakian tasavallan perustuslaissa, joka viittaa Slovakian tai slovakkien *kansakuntaan*. Tämä on sittemmin he- rittänyt arvostelua: siinä missä Slovakian tasaval- ta perustuu (kulttuuriseen) kansakuntaan niin Tše- kin perustuslain alussa kysymys on *kansalaisista* (Boulanger 1999, 29). Ajatus kansakunnasta pysyi myös Romanian perustuslaissa, jota muutettiin ke- säkuussa 2003. Unkarilaisvähemmistön edustajat olivat kuitenkin tyytyväisiä, kun vähemmistöjen oikeuksia lisättiin. Silti unkarilaisvähemmistöjen väittäminen slovekeiksi tai romanilaisiksi pelkän kansalaisuuden perusteella herättää kipakoitakin kommentteja. Kun unkarilaisessa keskustelussa viitataan Suomen esimerkkiin, siinä esiintyy mo- nesti virheellinen ajatus ruotsalaisista, ei vain ruot- sinkielisistä, Suomessa.

Potentiaalisesti kysymys on myös laajemmasta eurooppalaisesta ja maailmanlaajuisesta ongel- masta, edustaahan ainoastaan pieni osa maailman valtioista etnisesti vain yhtä kansallisuutta. Euroo- pan neuvoston keskustelussa Erik Jürgens mainitsi esimerkkinä Venäjän, Serbian, Turkin ja Albanian (PA 2003). Entä jos esimerkiksi Venäjä lähtee nykyistä aktiivisemmin tukemaan venäjänkielisiä Neuvostoliiton seuraajavaltioissa?¹¹

Ongelmallisella kansakunta-käsitteellä on toisin sanoen selviä seurauksia politiikan ja myös rajojen kannalta. Unkarissa Trianonin tuottamaa ongelmaa pyrittiin ensin ratkaisemaan rajarevisiolla, sitten autonomiavaatimuksilla, ja vuosituhanen vaihteessa rajojen madaltamisella. Ensimmäinen stá- tus-laki sisälsi nationalistisia elementtejä ja edusti poliittista kömpelyyttä, jolla pyrittiin vähemmistö- avun nimissä lisäämään Unkarin vaikutusvaltaa alueella. Kyse oli forinti-imperialismia – naapuri- maihin tehtävien investointien avulla tapahtuvaa vä- hemmistön rakenteiden ylläpitämistä – aktiivisem- masta vaikuttamisesta. Unkarin kruunusymbolilla haluttiin vahvistaa rajat ylittävän kansakunnan mer- kitystä valtioon ja uskontoon liittyvien merkitysten lisäksi.

Viitteet

- 1 Unkarin kruunun lähin vertailukohde Euroopassa on skottinationalismin nousu 1990-luvulla. Kun Skotlanti sai oman parlamenttinsa kesällä 1999, Maria Stuartin kruunu tuotiin juhlakulkueessa valtiopäivien avajaisiin. Kalleudet on kuitenkin sijoitettu Edinburghin linnaan, jonne johtava reitti kertoo näyttelyn muodossa Skotlantin historiasta. Vuoden 2003 aikana Unkarin lehdistössä on alkanut esiintyä viittauksia kruunun siirtämisestä lähelle entistä kuninkaanlinnaa entisöitävään rakennukseen (esim. Népszabadság 15.5.2003).
- 2 Antallin seuraaja, sosialistien Gyula Horn, määritytyi 10 miljoonan pääministeriksi. Vuoden 1998 vaalit voittanut ja Antallin perintöön vedonnut pääministeri Viktor Orbán väisti kysymyksen määrittelemällä, etteivät Unkarin valtion ja kansakunnan rajat ole yhteneväiset (vrt. Nyysönen 1998). Nykyinen pääministeri Peter Medgyessy on korostanut myös kantavansa huolta rajantakaisten unkarilaisten asemasta.
- 3 Rajojen kannalta mielenkiintoinen yksityiskohta on tarkastella myös esimerkiksi television sääkarttoja. Unkarin valtiollisella kanavalla Unkari nykyisine rajoineen on selvästi piirretty esiin. Sen sijaan Budapestissa toimiva ja ulkounkarilaisille suuntautuva satelliittikanava Duna-televisio esittää Karpaattien altaan ilman rajoja. Kanava on painottanut kansallismielisiä, ei tosin revisionistisia, näkökantoja.
- 4 Suur-Määri sijaitsi alueella 800-luvulla ennen unkarilaisten tuloa nykyisille asuinsijoilleen. Suur-Määri -ajatusta käytettiin ennen kaikkea vahvistamaan tšekkoslovakialaista identiteettiä, josta se periytyi myös Slovakian perustuslakiin. Olennaista nationalismidebatin kannalta on ollut mahdollisuus viitata pitkään historiaan ja erityisesti unkarilaisvaltaa kaukaisempaan menneisyyteen.
- 5 Unkarin naapurimaissa asuu tuoreiden tietojen mukaan unkarilaisia / unkarinkielisiä seuraavasti: Romania 1 435 000, Slovakia 520 000, Jugoslavia (Serbia) 339 000, Ukraina 156 000, Kroatia 16 500, Slovenia 8 500, Itävalta 6 800 (Népszabadság 18.11.2002).
- 6 Esillä on organistiseen valtioajatteluun kuuluva ajatus "kokonaisesta" valtiosta: Tarton rauha ry vaatii internet-sivuillaan "Suomea kokonaiseksi". Unkarissa mukana on lisäksi myös uskonnollista symboliikkaa. Kuuluissa revisionistisen iskulause tuo tämän esiin: "Csonka Magyarország nem ország, Egész Magyarország mennyország" (Tynkä-Unkari ei ole valtakunta, Kokonainen Unkari on taivasten valtakunta). Propagandakuviissa vanha-Unkari on nauhattu ristille, jonka juurella kruunu lepää. Toisessa kuvassa Suur-Unkari loistaa ja säteilee aurinkona taustalla. Sivuilla aluemenetyksiä verrataan Saksaan ja Bulgariaan, mutta kaksoismonarkian toiseen osapuoleen eli Itävaltaan suhteutettuna ne tasoittuisivat huomattavasti. Maailmansotien välisestä tilanteesta ks. muun muassa Bán 1926 sekä propagandasta <http://www.trianon.hu> sekä IM.
- 7 Neuvottelupöytä Romanian ja Unkari päätyivät syyskuussa 2001. Pääministerit Viktor Orbán ja Adrian Nastase allekirjoittivat joulun alla sopimuksen, jonka mukaan kolmen kuukauden työmahdollisuus Unkarissa ei koske vain vähemmistöä vaan kaikkia Romanian kansalaisia. Käytännössä kolmen kuukauden työsääntö ulotettiin kaikkiin Romanian kansalaisiin. Vastassa vaiheessa Unkarissa ruvettiin käytännössä puhumaan siitä, ettei pelkkä unkarilaisuustodistus riitä, vaan tarvitaan työ lupa ja erinäisiä muita papereita.
- 8 Slovakian ulkoministeriön valtiosihteerin pyysi, ettei todistuksia jaettaisi ennen maiden välistä sopimusta (vrt. Népszabadság 31.1.2002)
- 9 Euroopan neuvostossa käsitys, etteivät valtion ja kansakunnan rajat ole yhteneväiset, sai tukea Katalonian edustajilta (Népszabadság 31.1.2003).
- 10 Poliittisten asioiden komitean ehdottama poisto kuului seuraavasti: "Furthermore, there is a feeling that in these neighbouring countries the definition of the concept of 'nation' in the preamble to the law could under certain circumstances – though this interpretation is not correct – as non-acceptance of the state borders which divide the members of the 'nation', notwithstanding the fact that Hungary has ratified several multi- and bilateral instruments containing the principle of respect for the territorial integrity of states, in particular the basic treaties which have entered into force between Hungary and Romania and Slovakia."
- 11 Neuvostoliiton hajotessa entisiin neuvostotasa-valtoihin jäi noin 25 miljoonaa etnistä venäläistä. Periaatteessa ajatus naapurimaiden vähemmistöstatuksesta koskettaa myös monia muita valtioita, sillä vain noin kymmenen prosenttia maailman valtioista on etnisesti yhden kansallisuuden asuttamia. (Smith 1991, 15; Schöpflin 2000, 239; Bloed 1998, 39.)

Lähteet

Unkarin parlamentin ja Euroopan neuvoston pöytäkirjat

AO = Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve 1994-2003.

PA (2003) = Parliamentary Assembly 2003 Ordinary Session Report Twentieth Sitting Wednesday 25 June 2003. <http://assembly.coe.int/Main.asp?link>

PA 1335 = Parliamentary Assembly Resolution 1335. Preferential Treatment of National Minorities by the Kin-State: the Case of Hungarian Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries ("Magyars") of 19 June 2001. <http://assembly.coe.int/Main.asp?link>

PA 9744 = Parliamentary Assembly Working documents 9744. Preferential Treatment of National Minorities by the Kin-State: the Case of Hungarian Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries ("Magyars") of 19 June 2001. <http://assembly.coe.int/>

PA 9813 = Parliamentary Assembly Working documents 9813. Preferential Treatment of National Minorities by the Kin-State: the Case of Hungarian Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries ("Magyars") of 19 June 2001. <http://assembly.coe.int/>

OÉ = Országgyűlési Értesítő 1990-1994.

Lakikokoelmat

AMKA = A magyar köztársaság alkotmánya.

<http://www.mkogy.hu>

TERHG (2001) = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 2000. 1 kötet. Közzéteszi az Igazságügyi Minisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal. Budapest: Magyar hivatalos közlöny kiadó.

Sanomalehdet

MH (1993) = *Magyar Hírlap* 15.2.1993.

Népszabadság 1990-2003.

SS (2001) = *The Slovak Spectator* 43/2001.

Kirjallisuus

AKL (1893) = *Az Athenaeum kézi lexikona 1-2*. Szerk. Ignác Acsády. Budapest: Athenaeum 1893.

Bauer, Tamás (2002), A státustörvény: kisebbségvédelem helyett "nemzetpolitika". – *Beszélő* November.

Bloed, Arie (1998), Citizenship Issues and the OSCE High Commissioner on National Minorities. – *Citizenship and Nationality Status in the New Europe*. Ed. Siofra O'Leary & Teija Tiilikainen. London: Sweet and Maxwell.

Boros, Géza (2003), Trianon köztéri revíziója 1990-2002. – *Mozgó Világ* 2.

Boulanger, Christian (1999), Constitutionalism in East Central Europe? The Case of Slovakia under Meciar. – *East European Quarterly* 1.

EC (2001) = European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State* (20.10.2001), [http://venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.html](http://venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.html).

ÉrtSz. (1961) = *A magyar nyelv értelmező szótára* 5, (szerk.) A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest: Akadémiai Kiadó.

HA = Hungarian Act on the preferential treatment of Hungarians living in neighbouring countries. <http://www.htmh.hu/law.htm>

HV = Hatvannégy Vármegyi Ifjúsági Mozgalom, <http://www.hvim.hu> & <http://www.trianon.hu>

IM = Igazságot Magyarországnak. <http://www.nexus.hu/mtboy/>

Jászi, Oszkár (1912), *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Budapest: Grill.

KL = Kansalaisuuslaki. <http://www.ksp.fi/kaksois/lakifi.htm>

Kürti, László (2001), *The Remote Borderland. Transylvania in the Hungarian Imagination*. State University of New York.

Laihonen, Petteri & Nyysönen, Heino (2002), On the Preferential Treatment of Hungarians in Neighbouring Countries. – *The Anthropology of East Europe Review: Central Europe, Eastern Europe and Eurasia*. 20: 2.

MÉA = Magyar Élettér Alapítvány, <http://www.magyar-eletter.hu>

Mesežnikov, Grigorij & al. (eds.) (2001), *Slovakia 2000. A Global Report on the State of Society*. Bratislava: Institute for Public Affairs.

MN (2001) = *Magyar nagylexikon*. Budapest: Magyar nagylexikonkiadó.

Miklössy, Katalin (2003), Unkari, rajojen avaja. – *Itäinen Keski-Eurooppa vuonna 2004*. Toim. Heino Nyysönen. Helsinki: Kikumora Publications.

Nyysönen, Heino (1998), Fideszin vaalivoitto Unkarissa. – *Politiikka* 3.

Nyysönen, Heino (2001), *Kruunu. Unkarin tuhatvuotinen arvoitus*. Jyväskylä: Atena.

- Nyysönen, Heino (2003), Slovakia, Unkarin ja Tšekin varjossa. – *Itäinen Keski-Eurooppa vuonna 2004*. Toim. Heino Nyysönen. Helsinki: Kikimora Publications.
- PNL (1896) = *A Pallas nagy lexikona* 13. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- Ratzel, Friedrich (1899), *Anthropogeographie*. Stuttgart: Von Engelhorn.
- RNL (1916) = *Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája* 14. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság.
- Romsics, Ignác (2001), Nation and State in Modern Hungarian History. – *The Hungarian Quarterly* 164.
- RS (1992) = *A Rendszerváltás szótára*. Budapest: Móra.
- Schöpflin, George (2000), *Nations, Identity, Power. The New Politics of Europe*. London: Hurst & Company.
- Smith, Anthony D. Smith (1991), *National Identity*. London: Penguin.
- TESz. (1970) = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TR = Tarton rauha ry, <http://personal.inet.fi/koti/heikki.uusilehto>
- ÚIL (1940) = *Új idők lexikona*. Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Részvénytársaság kiadása.
- Bán, Aladár (toim.) (1926), *Unkari eheänä ja tynkänä*. Helsinki: Otava.